

SÚRÚ VIDÉK

Szálínger Balázs: *Al-dunai álom*

Egy rövid hónap egy Orsova melletti, Duna-parti nyaralóban, ami alatt nem „sikertült se úszni, se csónakázni, se megjárni a Transalpinát, fölmenni az Allionra, vendégünk se jött” (205.). Vajon hogyan lesz ebből szöveg? Szálínger Balázs *Al-dunai álom* című könyve mint ha eleve arra készítené fel olvasóját, hogy ne várjon tőle túl sokat: de éppen látszólagos könnyedsége, rögtönzésszerű jellege révén képes meghaladni ezeket a várakozásokat.

Az útirajz – alkalmisága, műfaji kevertsége, a fikciós szövegek és a non-fiction terrén-mához való egyidejű kapcsolódása miatt – mindig is (illetve egészen pontosan a modern értelemben vett „szépirodalom” születése óta) az irodalmi kánonok peremén helyezkedett el. A legemlékezetesebb útirajzok pedig éppen ebben a perem-, illetve határhelyzetben rejelő felforgató potenciált aknázzák ki. Szálínger Balázs első prózakötete nagyon rafinált módon játszik rá erre a műfaj történeti összefüggésre, amikor olyan tájra kalauzolja el az olvasóját, amely szintén a határvidék és a periféria fogalmaival írható le. Könyvében a Vaskapu vízerőmű által uralt Al-Duna vidéke és a környékbeli román és szerb kisvárosok, települések világa tárul fel, mindig csak egy-egy pillantás, egy-egy rövid találkozás erejéig. Hasonlóképp Kiss Noémi *Rongyos ékszerdoboz* című 2009-es kötetéhez, a mű egy olyan utazó alakját teremti meg, akit kifejezetten az ezernyi sebet hordozó kelet-közép-európai tájak vonzanak, aki különösen fogékony a „világvégi” (169.), az „eldugott” (171.), az „alig-alig ismert” (93.) az „isten háta mögötti” (96.) helyek hangulatára.

Szálínger kötete magabiztosan mutatja fel az utazási irodalom műfaji-diskurzív heterogenitását, jellegzetes szövegalkotó eljárásait: naplóformában íródott, mégpedig úgy, hogy a napi történéseket rögzítő bejegyzéseket többnyire a Duna hajnali vagy éjszakai látványának leírása keretezi, a kronológia számosított (*Első nap, Második nap* stb.) rendjéhez képest egy más jellegű, ha úgy tetszik, organikusabb időtapasztalatot rögzítve. Ugyanakkor az *Al-dunai álom* egy íróember műhelynaplója – hasonlóképpen például Nemes Nagy Ágnes amerikai útinaplójához –, melyben helyet kapnak az utazás során született versek is. Továbbá olvasónaplóként is működik: a térséghez kapcsolódó cikk- és könyvrészletek kommentálása, kiegészítése, vagy éppen hozzáfűzött magyarázat nélkül való idézése újabb rétegekkel gazdagítja a szöveget. (Kedvenc találatom a Szöllősy Ferenc visszaemlékezéséből származó kép, miszerint a menekülő Kossuth Vidinben „nyögdécselő gerlice”-ként turbékkolt a főzőasszonyával. Mindeközben, ahogy azt Szálínger epésen megjegyzi, a honvédek a város melletti sátoztáborban nyomorogtak.) A kulturális és nyelvi különbségekből fakadó megértési nehézségek, a groteszk történelmi fordula-

Magvető Kiadó
Budapest, 2020
216 oldal, 3299 Ft

tok (lásd a korábbi „*táblaemléktábla*” emlékét őrző új Széchenyi-tábla történetét) rendszerint az anekdotikus elbeszélés mód keretei között jelennek meg a műben. Mindezen túl a könyvet átszövi egy kifejezetten személyes, az idill irányába mutató történetzál: a költő útítársa a várandóssága hetedik hónapjában járó feleség, és a benne készülődő, már izgómozgó kisfiú.

A naplószerű formához szervesen illeszkedik a bejegyzések vázlatossága, töredékesége, mely olykor már-már a versszerűség irányába mozdul el. A gyakori sorkihagyások vizuálisan is jelzik az idősfik- és helyszínváltásokat, az általuk teremtett, lélegzetvételnymi szünetek teret adnak egy-egy aforizmaszerű, találóan megfogalmazott mondat érvényesülésének („Vihar alatt mindig közösség leszünk” – 181.). Ahogy azt a szöveg különálló, sokszor csak egymondatnyi bekezdésekre való szakadása is jelzi, az *Al-dunai álom* gerincét nem az érdekesítő kalandok elbeszélése adja, hanem azok a (gyakran önironikus) reflexiók, melyekben a naplóról hol a nosztalgia, hol a veszteségérzet, hol a megengedő derű által vezérelve vall a felkeresett helyek által rá gyakorolt hatásról. Az itt szerzett benyomások összebékíthetlensége, az utazó érzelmi állapotának hullámmása szorosan összefügg a *genius locival* (vagy épp annak hiányával). Orsova ugyanis a Monarchia vi-rágzó, multiethnikus határtelepüléséből vált román várossá, melyet a Vaskapu erőmű építéskor a hatvanas években leromboltak, mielőtt ráengedték volna a Duna vizét, még háborús filmek díszleteként használták, majd a parton szocreál lakótelepek formájában építették „újra”. Azaz, a többszörösen – nemcsak fizikailag, de szellemiségében, kultúrájában is – elpusztított város sorsa Kelet-Közép-Európa huszadik századi történelmének abszurditását példázza. A békeidőben bekövetkező, megtervezett pusztítás döbbenete szüli a könyv legerősebb részletét, azt a lírai tömörségű, hosszú bekezdést, melyet a romvárosról készült néhány perces filmfelvétel képkockái ihlettek. A naplóról ugyanakkor figyelmezteti magát a regionális veszteség-narratívák túlságosan delejező hatására, közhe-lyeinek túlárado bőségére – „[g]lyanúsán izgalmas abban tapicskolni, hogy itt mi minden ment tönkre” (32.) – és használatukat azzal igyekszik elkerülni, hogy nem állít, nem következtetéseket von le, hanem kérdéseket tesz fel. „Honnan tudom, hogy Orsován az én haték hónap múlva születő fiam is magyar maradna-e? [...] Kire van jogom dühösnek lenni? Istenre? A nagyhatalmakra? [...] Egyáltalán: fontos megtartani magunkat?” (45.) – az egymás után sorjázó kérdésekre nincs jó válasz, a dilemmák dilemmák maradnak, a templomtérben megfogalmazódó gondolatok tragikus emelkedettségéből egy köznapi fordulat profanitása zökkent ki („Szóval kimentünk, és a templommal szemben egy Betty Ice márkájú jégkrémmel vizasztalódtam.” – 45.).

A hétköznapiok iránti érdeklődés az *Al-dunai álom* történelemszemléletét is áthatja. „És, tehetném fel a kérdést, minek? Miért lenne jó nekem, ha találnék egy ilyet?” (13.) – gúnyolódik önmagán a naplóról, miután kifejti, hogy szeretne szerezni valamilyen „rég-i közműtérkép”-et az egykori Orsováról, de a könyv egészének tükrében vágya nem is tűnik olyan céltalannak. Hiszen ha a régi újságcikkek, apróhirdetések, útikönyvek böngész-getése, a még emlékező helyiek szóra bírása révén nem is képes rekonstruálni az egykori Orsovát, de közelebb hozza azt a maga világszerűségében. A mellékesnek tűnő részletek felértékelődése a könyvben olyan látásmóddal párosul, mely a fontos és a jelentéktelen, a centrum és a periféria kategóriáit viszonylagosként és esetlegesként kezeli. Hiszen a Budapeستől, Belgrádtól és Bukaresttől is távolabb fekvő al-dunai régió egykor fontos geo-politikai szerepet játszott, Kevevára „akár kétszáz ezres város is lehetne most” (130.), ha nem foglalják el a törökök, a kis román falvaktól nem messze egykor Traianus római kori hídjá állt, melynek egyik állítólagos köve Gigi, a román vendéglátó kerti grill-sütőjében találta meg új helyét. Hogy ez a mozzanat a *sic transit gloria mundi* jegyében vagy a történelmi folytonosság példázataként interpretálható-e, azt már az olvasóra bízva a szöveg. Az mindenestre jellemző, hogy az egy-egy apró részletre fókuszáló, elszórt megfigyelé-

sek – vonatkozzanak a román és a szerb köztérhasználati szokások közötti különbségekre, arra, hogy mitől „élő” egy település, vagy arra, hogy miként található a Duna-menti román és a magyar gasztronómia – képezik a Szálinger-szöveg legérdekesebb szöveghelyeit is.

„Sok dolgot megtudtunk, amit csak innen tudhattunk meg” – utal vissza a naplóbejegyzés az egyik legidősebb magyar identitású orsovai lakossal folytatott, hosszú beszélgetésre, hogy a következő bekezdés bármilyen átkötés nélkül már így induljon: „Megcsinálták a netet, így nem kell többet Gigiék nyakán ülni lenni a konyhában” (53.). Ez a két mondat nagyon sokat elárul arról, hogy az *Al-dunai álom* főhőse miként tájékozódik a számára nem teljesen idegen, de nem is jól ismert közegben. Egyrészt közvetlen tapasztalatok, jelenlételemények megszerzésére törekszik, másrészt magától értetődőnek tekinti a digitális médiumoktól való függést, a Wikipédiáról informálódik, és szórakoztató bekezdéseket szentel annak, hogy miként lehet kreatívan használni a Google Mapset és a Google Translate-et. A turista és az utazó közötti különbségtétel – mely a huszadik századi és kortárs útirajzokban rendszerint reflexió tárgyává válik – nem bír számára tétellel, önmegjelenítése hol az egyik, hol a másik szerephez közelít azokban az epizódokban, melyekben lelkesen és figyelmesen kalandozik a jobb-rosszabb szerb és román utakon.

Lelkesültséget egyébként leggyakrabban a természeti szépség vált ki a házaspárból. A könyvet behálózzák azok a definíciós kísérletek, melyek a táj különös atmoszféráját, a rájuk gyakorolt hatást próbálják nyelvileg megragadni: „Itt még a táj se biztos” (19.); „Hazáig kaland, meseszép a táj. Nem is táj, hanem esemény, üzenet [...]” (141.), vagy, a sorejtések által még nyomatékosabbá téve:

A levegőben van, hogy sűrű vidék.

Hogy nem pusztán díszlet, de szereplő is lehet a táj.

Hogy ide gyakran járt a történelem. (27.)

Ahogy arra Szálinger remek „tájempátia” szóalkotása is utal, az Al-Duna vidéke különösen erősen szembesíti a megfigyelőt azzal, hogy a természeti táj nem választható el szigorúan a rajta alakító, nyomot hagyó emberi sorsoktól, nem olvasható önmagában. Ehhez képest a könyv utolsó bekezdései között olvasható eszmefuttatás, melynek álmotívuma a könyvcímbe és a mottóba is visszaköszön, s mely a vízerőmű jövőbeli pusztulását, az eredeti vízszint visszaállítását vizionálja, mást sugalmaz: „Amit ma itt a szemünkkel látunk, nem a valóság. Az a víz alatt van. És csak a képzelettel lehet rekonstruálni. [...] A Duna természetes, eleve kitalált, teremtett szintje, az a valóság. Amit most látunk, és valóságként olvassuk, az csak emberi fantázia. Álom” (203.). De vajon hol is van az „eleve kitalált, teremtett” szintje a pliocén és a pleisztocén korszakban, sok millió év alatt fokozatosan kialakuló folyónak? A Szálinger-mű zárlatában szembekerül egymással történelem és táj, idő és időtlenség, álom és valóság, miközben a naplóbejegyzések korábban éppen ezek elválaszthatatlanságára, szétszálazhatatlanságára világítottak rá. A nagyon is emelkedett, nagyon is poétikusnak ható álmotívika, a megfordítások invenciózusnak tűnő retorikája valójában leegyszerűsíti és befagyasztja azt, amit a szöveg korábban a maga lezárhatatlanságában, folyékonyágában ragadott meg.

És még egy kritikai megjegyzés ehhez az egyébként élvezetes olvasmányélményt nyújtó kötethez: Szálinger a Vaskapu vidékének irodalmi ábrázolásával kapcsolatban főként – teljesen érthető módon – Jókai *Az arany ember*ére hivatkozik. Könyvéhez „A környék irodalmából” címmel még bibliográfiát is csatol, ami azonban meglehetősen hiányos. Ennyire azért nem megráztatlan ez a táj, Jókai óta akadtak még (szép)írók, akiknek felkeltette az ér-

deklódését. Ott van például Patrick Leigh Fermor, a brit utazási irodalom egyik legendás szerzője, aki 1933–34-ben, tizennyolc évesen elgyalogolt Hollandiától Konstantinápolyig. Életművéből egyetlen munka olvasható magyarul, épp az 1986-os *Erdők s vizek közt (Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben)*, amelyben utazása Magyarországon és Románián át vezető szakaszáról olvashatunk, melynek végén a főhős az *Al-dunai átlomban* „elsüllyedt Atlantisz”-ként emlegetett Ada Kaleh szigetére is eljutott. (Képzeljük el a The King’s Schoolból kicsapott angol fiút, aki hol cigánytáborokban és pásztorkunyhókban alszik, hol erdélyi arisztokraták kastélyában olvasgatja a brit napisajtót – Fermor könyve épp olyan hihetetlen történetekkel van tele, amilyenekre Szálinger naplóíró-énje vadászik.) Továbbá, a Szálinger-mű egész egyszerűen a címadás révén előhívja azoknak a Duna-könyveknek a kontextusát, melyekre aztán nem tesz semmilyen utalást. Pedig ott van Claudio Magris *Dunája*, az ennek nyomán elinduló *Hahn-Hahn grófnő pillantása – lefelé a Dunán* Esterházytól vagy Nick Thorpe 2013-as *A Duna – Utazás a Fekete-tengertől a Fekete-erdőig* című könyve, melyben az utazó a Duna folyásirányával szemben indul el, hogy felmérje a térség – éppen a Vaskapu erőmű építésével összefüggő – ökológiai problémáit (lásd például a Szálinger-könyvben is szóba kerülő víza, azaz a tokhal eltűnését). Nyilván nem várható el egy könyvtől, hogy mindenre hivatkozzon, ami kapcsolódik a témájához. Mégis, kíváncsi lettem volna arra, hogy az obskúrusabb, archívumokból előásott források mellett a mű miként lép párbeszédbe azokkal a 20. század végi és kortárs irodalmi útirajzokkal is, melyek az övéhez hasonló (sőt azon túl is mutató) ambícióval íródtak. Az ilyen típusú intertextuális összetettség esetén Szálinger prózaírói teljesítménye jelentékenyebbnek mutatkozott volna – az azonban így is elmondható, hogy remek arányérzékkel megszerkesztett, szellemes megfigyelésekkel teli, friss szöveggel gazdagodott a magyar utazási irodalom.